

האם 'היתר המכירה' הוא היתר דחוק?

בגיליון הקודם של 'המעין' הקשה הרב משה פטרובר שליט"א (גיל' 215 [תשרי תשע"ו]; נו, א] עמ' 51 ואילך) על מה שכתבתי בעיתון 'בשבע' ובספרי 'פניני הלכה' על שביעית, "שאותם החרדים שמחרימים את 'היתר המכירה' הולכים כנגד כללי ההלכה, וחוטאים בביזוי התורה וגדולי הרבנים, וחטאים נובע מחטאם היסודי ביחס למצות ישוב הארץ". במאמרו הוא הביא ציטוטים רבים מדברי המתירים, ובראשם מרן הרב קוק זצ"ל, שראו את ההיתר כדחוק.

ברצוני להזכיר כאן בקיצור נמרץ את יסודות ההיתר, כדי שכל לומד יוכל להבין עד כמה יסודותיו איתנים, ועד כמה גדולה התמיהה על החולקים עליו. הרוצה לעיין ביתר הרחבה, מוזמן לעיין בספרי 'פניני הלכה - שביעית ויובל'.

תוקף חיוב שביעית בזמן הזה: לדעת רוב הפוסקים, ראשונים ואחרונים, מצות השביעית בזמן הזה מדברי חכמים, מפני שמהתורה, רק בעת שכל ישראל יושבים על אדמתם כתיקונם, כל שבת ושבת במקומו, צריך לקיים את מצוות היובל והשביעית (פנה"ל שביעית ה, ג-ד, 3). וישנה דעה חשובה בראשונים, שאין כיום חובה לקיים את השביעית, מפני שכשלוש מאות שנה לאחר חורבן בית המקדש השני בטל בית הדין הגדול שקידש חודשים ועיבר שנים ומנה יובלות, ומאז התבטלה לגמרי חובת השביעית, ורק מצד מידת חסידות נהגו לקיימה. וכך דעת רז"ה, ראב"ד, נימוקי יוסף ומאירי, וכן ניתן ללמוד מעוד ראשונים (פנה"ל ה, 5). זה היה אחד ההסברים לכך שגבו חובות בלא פרוזבול (רמ"א חו"מ סי' סז סע' א). אמנם אחדים מהאחרונים סוברים שחיוב שביעית בזמן הזה מהתורה, אבל אין אף ראשון שאמר כך בבירור (גם הרמב"ן כתב במכות ג, ב ששביעית דרבנן, עיין בפנה"ל ה, 5). לסיכום: מצוות שביעית בזמן הזה מדרבנן, ויש אומרים שהמצווה בטלה ורק ממידת חסידות נוהגים לכתחילה לקיימה.

מועד שנת השמיטה: בנוסף לכך, גם לגבי זמן השביעית נחלקו הראשונים. יש אומרים שהשביעית היתה בשנת תשע"ד (רש"י ורא"ש), ויש אומרים בשנת תשע"ב (ראב"ד, וכן סבר הרמב"ם בתחילה). ואף שנתקבל בישראל המנהג כדעת הגאונים שהשנה השביעית היתה בשנת תשע"ה, מכל מקום מכלל ספק לא יצאנו. וכ"כ מהר"י ענגיל (שביעית עמ' צו), שעל סמך ספק זה אפשר שלא לשמור שביעית בזמן הזה, כי כל שנה בטלה ברוב של שתי האפשרויות הנוספות. ושלא כדברי החזו"א שכתב שהדיון בזה נחתם, "ואיתמר הלכתא", שכן מצינו באחרונים שממשיכים לדון בכך, ואף הרמ"א (חו"מ סי' סז סע' א) התחשב בספק זה לעניין שמיטת כספים. הרי שמעיקר הדין, כיוון שיש אומרים שאין כיום חיוב שביעית, ובנוסף לכך יש ספק אימתי היא שנת החיוב, בשעת הדחק ניתן היה להורות לחקלאים היתר גמור, ולפטור אותם לגמרי מחובת השביתה בשביעית. ויש לצרף לכך את דעת רבי יהודה הנשיא, שעוד בזמנו, שהחיוב מדרבנן היה ברור, סבר שמפני הדוחק צריך לבטל את מצות חכמים לשמור שביעית (ירושלמי דמאי א, ג; תענית ג, א, עי' קרבן העדה ופני משה. פנה"ל ה, ה, 4).

היתר מכירה: ואף שיכלו להקל בלא שום מכירה וכנ"ל, רצו גדולי ישראל לחזק את ההיתר על ידי מכירת השדות לזמן לנוכחים. ואמנם נחלקו תנאים ואמוראים אם יש קניין לגוי להפקיע את חובת המצוות התלויות בארץ. בתלמוד הירושלמי (דמאי ה, ח) נפסק כדעת הסוברים שיש קניין לגוי להפקיע את חובת המצוות, וכן דעת פוסקים אחדים (ר"ח, ערוך רע"ב). ומהתלמוד הבבלי (גיטין מז, א) משמע שהלכה כדעת הסוברים שאין קניין לגוי להפקיע את חובת המצוות, וכן דעת רוב הפוסקים (פנה"ל ה, 11). אלא שנחלקו הפוסקים במשמעות דעתם. יש אומרים שכוונתם שגם כשהשדה בידי הגוי חלות עליה המצוות (מבי"ט), ויש אומרים שכאשר השדה בידי הגוי אין המצוות חלות עליה, אלא שאחר שהגוי ימכור אותה ליהודי יחזור חיוב המצוות לחול עליה בלא שיהיה צורך לקדש מחדש את הקרקע למצוותיה (רבי יוסף קארו). הרי לנו מחלוקת שקולה, האם מצוות התלויות בארץ חלות בשדות של גוים (פנה"ל יא-יב, 11-12). בנוסף לכך, לדעת בעל ספר התרומה דעת הסוברים שאין בעלות הגוי מפקיעה את חובת המצוות נאמרה לגבי מצוות שחובתן מהתורה, אבל לגבי מצוות שחובתן בזמן הזה מדברי חכמים, כשביעית ותרומות ומעשרות, הם מודים שבעלות הגוי מפקיעה את חובת המצוות. וכן דעת הגר"א ופאת השולחן (פנה"ל ה, 12). נמצא אפוא שלרוב הפוסקים קניין הגוי מפקיע את חובת מצוות השביעית. הרי שגם בלא דעת הסוברים שאין חיוב שביעית בזמן הזה, וגם בלא צירוף ספק השנים, היתר המכירה מבוסס מאוד, והיה אפשר להתיר על פיו ליהודים לעבוד בשדות כבכל שאר השנים.

לא זו בלבד, אלא שהמתירים בקשו שישכרו פועלים גוים למלאכות שיסודם מהתורה. ואת זה היה אפשר להתיר גם בלא מכירה ובלא צירוף הדעות המתירות לגמרי שביעית בימינו, שכן שביעית בזמן הזה מדברי חכמים, ובאיסור חכמים אין איסור שבות של אמירה לגוי (ואמנם למנחת חינוך המצוה היא שהארץ תשבות, אולם לרובם המכריע של הפוסקים האיסור הוא על היהודי, עי' פנה"ל ה, ט).

בכל זה היו יכולים להקל מפני שעת הדחק של צורך פרנסה. אבל כאשר ההיתר נועד כדי לקיים את מצוות ישוב הארץ, לא רק שאפשר לסמוך עליו, אלא חובה לסמוך עליו. וכל מה שמצינו שמרן הרב קוק עודד את המחמירים על עצמם, ויחל לזמן שיוכלו כולם לשבות בשביעית, הוא בתנאי שלא יפגמו כהוא זה במצוות ישוב הארץ.

כמובן שאפשר לפלפל בכל סעיף וסעיף ולמצוא צדדים להחמיר כפי שעשו חלק מהמחמירים, אולם המעיין הישר בסוגיות יראה שהסיכום שכתבתי מתאר נכונה את המהלך המרכזי בסוגיות אלו.

השוואה לדין חדש בחו"ל בזמן הזה: כדי להבין עד כמה שיקולי ההיתר איתנים, ראוי להשוות את דין השביעית לאיסור חדש בחוץ לארץ. מבואר במשנה וגמרא קידושין לז, א שדעת תנא קמא, שהוא ר' ישמעאל, שאיסור חדש אינו נוהג מהתורה בחוץ לארץ, וכן דעת ר' אלעזר בנו של רשב"י. לעומת זאת, לדעת רבי אליעזר ור' עקיבא ורשב"י, איסור חדש חל מהתורה גם בחוץ לארץ, שנאמר (ויקרא כג, יד): "חֲקַת עוֹלָם לְדֹרֵי־יְכָם בְּכָל מִשְׁבְּתֵיכֶם". למעשה דעת רובם המכריע של הראשונים שהלכה כדעת ר' אליעזר שאיסור חדש חל מהתורה גם בחו"ל. ראשית, מפני שכך דעת רוב התנאים. שנית, מפני שכך נפסק בסתם משנה (ערלה ג, ט), שנאמרה בלשון של פסקי הלכות, שהלכה כמותה: "החדש אסור מן התורה בכל מקום, והערלה הלכה, והכלאים מדברי סופרים". וכן למדנו

ממנהגם של אחרוני האמוראים (מנחות סח, ב), רבנן דבי רב אשי ורבינא, שאיסור חדש נוהג בחו"ל מהתורה. וכן פסקו רי"ף, רמ"ה, מאירי, רא"ש, מרדכי, ריטב"א בקידושין שם. וכ"כ רבנו יונה, רוקח, רבנו ירוחם, ראב"ה, חינוך, כלבו, סמ"ג וסמ"ק; רמב"ם מאכלות אסורות י, ב. וכן נפסק בטור ובשו"ע סי' רצג סע' ב. לא זו בלבד, אלא שכתב תוס' במנחות סח, ב, עפ"י דברי האמוראים שם, שגם התנאים המקילים מסכימים שחדש אסור בחו"ל מדברי חכמים, וכל מה שהם אמרו הוא שהאיסור בחו"ל אינו מהתורה. וכ"כ שאגת אריה (חדשות סי' א). אמנם יש מעט אחרונים שלדעתם אין איסור חדש חל בחו"ל כלל (ב"ח וט"ז, ראה להלן).

אולם בארצות אירופה היה קשה מאוד לשמור על האיסור, מפני שהיו רגילים לשתות שיכר משעורים, וכידוע בארצות הקרות קשה למי שרגיל בשתיית שיכר להסתדר חודשים ארוכים בלעדיו, במיוחד בחודשי החורף, עד שכתב הט"ז (סי' רצד ס"ק ד): "שחיינו של אדם תלוי ממש בזה". מפני כך התאמצו הפוסקים למצוא היתר לדבר, וכמה צדדים נאמרו להיתר: יש שסמכו על מעט הראשונים שסוברים שאיסור חדש בחו"ל מדברי חכמים, מפני שהלכה כדעת התנאים המקילים (אור זרוע, מהר"ם מעיל צדק), וממילא בכל מקום שיש ספק מסוים שאולי התבואה אינה 'חדש' הורו להקל. לדעת רבנו ברוך (הובא בתשובת הרא"ש כלל ב דין א) איסור חדש בחו"ל הוא אכן מדברי חכמים אך הוא חל רק על הארצות הסמוכות לארץ ישראל, אבל בארצות הרחוקות אין כלל איסור. בעל ערוך השולחן (סי' רצג סע' יט-כא) חיזק סברת היתר זו.

הט"ז בסי' רצג ס"ק ד סבר שלדעת תנא קמא במשנה קידושין לז, א אין איסור חדש בחו"ל, ואם כי הראשונים הכריעו כדעת רוב התנאים והאמוראים שהחמירו - אין זו הכרעה גמורה, ולכן בשעת הדחק אפשר לסמוך על דעת היחיד המיקל (ועיין בפנה"ל שביעית ויובל ז, 2). ויש שהקילו בתבואה שגוי גידל את השעורים, כי לדעת ריב"א (הובא בדברי הרב אביגדור) אין איסור חדש בתבואה של גוי בחו"ל. ולדעת הב"ח אין איסור חדש בתבואת גוי אפילו בארץ. ובפירוש לחם משנה (למשנה בתרומות יא, ב) רצה לחדש שהאיסור לא חל על המשקה היוצא מהתבואה. עינינו הרואות שלמרות שהיה ברור לאחרונים שדעת רובם המכריע של הראשונים הוא שאיסור חדש חל בחו"ל מהתורה, הם סמכו על דעת מעט ראשונים, והתירו חדש בחוץ לארץ (ועיין מ"ב סי' תפט ס"ק מה). אם כן קל וחומר שבאיסור שביעית שהוא מדרבנן אפשר לסמוך על הרבה ראשונים שסוברים שאין חיוב לקיים שביעית כלל בזמן הזה, וקל וחומר שיש ראשונים שסוברים שזמנה בשנה אחרת. יתר על כן, הצורך להקל בחדש הוא מפני צורך גדול של אנשים פרטיים, ואילו הצורך להקל בשביעית הוא לצורך בניין הארץ, שקיום העם והתורה תלוי בו, עד שהתירו שבות בשבת כדי לקנות בית מנוכרי בארץ ישראל (שו"ע או"ח סי' שו סע' יא). לכן הרגשתי חובה לכתוב את המשפט הנוקב אודות אותם שפוגעים בכבוד גדולי רבני הארץ, ומחרימים את מאכלי ההיתר, תוך עקירת כללי ההלכה.

גם הטענה שהמכירה לזמן אסורה משום 'לא תחנם' נובעת מהתעלמות ממצות ישוב הארץ בזמן הזה. שכן כל איסור לא תחנם הוא כדי לבסס את אחיזתם של ישראל בקרקע, ואם על ידי המכירה האחיזה מתבססת, מצוה למכור לזמן. האיסור למכור קרקע הוא לתועלת אישית, אבל לתועלת כלל ישראל מותר (ועיין ברמב"ם ע"ז י, ג-ד; חינוך מצוה שלט; ישועות מלכו יו"ד סי' נה, נט; ובאדר"ת במכתב שבסוף 'שבת הארץ'. ועיין

בפנה"ל ז, ו. ומה שהנצי"ב החמיר בזה, נראה לענ"ד מפני שסבר שאין הדבר הכרחי לקיום מצות ישוב הארץ.

אליעזר מלמד

***

ב'המעין' האחרון (גיל' 215 [תשרי תשע"ו; נו, א] עמ' 51 ואילך) מעלה הרב פטרובר שליט"א שתי טענות עיקריות כנגד דברי הרב אליעזר מלמד שליט"א אודות היתר המכירה: א. הוא מבקר את קביעתו שהיתר המכירה אינו דחוק, ולדעתו קביעה זו היא בניגוד מוחלט לדעת כל גדולי הפוסקים. ב. לדעתו הקביעה שהמתנגדים להיתר מתייחסים אל ההיתר בניגוד לכללי ההלכה אינה נכונה. הרב פטרובר פותח בהוכחת טענתו השנייה על ידי סקירה של מתנגדי ההיתר וחיבות הארץ אצלם, ולאחר מכן עובר להוכחת טענתו הראשונה ומאריך להראות שההיתר דחוק גם על פי מתיריו, ובפרט הרב קוק זצ"ל.

א. בעניין חביבות הארץ אצל המתנגדים להיתר המכירה לא היה צורך להאריך, כי הרב מלמד כתב כך בעצמו במפורש (רביבים', 'בשבע', א' בתמוז תשע"ה, וכן בספרו 'פניני הלכה' שביעית ויובל, הר ברכה תשע"ה, עמ' 146): "ראוי לציין שבתחילה היו מבין הרבנים המחמירים גם רבנים שחשו אחריות ציבורית כלפי היישוב החדש והאיכרים, כמו רבני ירושלים. וכן היו מבין הרבנים המחמירים רבנים שתמכו באופן נלהב ב'חובבי ציון', כדוגמת הנצי"ב מוולוז'ין והרב מרדכי גימפל יפה".

ב. הכותב תמה: "האם כל אותם גדולי ישראל שראו את נימוקי המתירים וחלקו עליהם בתוקף הם הולכים נגד כללי ההלכה?! האם "החרדים" ההולכים בעקבות רבותיהם שחלקו בתוקף על היתר המכירה הם בכלל מבזי ת"ח?! לענ"ד יש כאן אי הבנה: הטענה שהשוללים את היתר המכירה הולכים כנגד כללי ההלכה ומבזים ת"ח מוסבת בעיקרה כנגד טענה הרווחת אצל רבים בציבור החרדי שלהיתר המכירה אין שום תוקף. איך יכולים המחמירים לבטל את דברי המתירים כעפרא דארעא?! האם אין זה כנגד כללי ההלכה לכתוב, כפי שלמשל פורסם בכרוז החתום ע"י תלמידי חכמים מן המגזר החרדי: "ודעתנו דעת תורה שאסור להסתמך על 'היתר' זה, ואין הדבר נתון לחילוקי עדות וקהילות, וכל בר ישראל חייב בשמירת שמיטה כהלכה, וכל הנותן יד להורות לרבים לעקור שמיטה ע"י 'ההיתר' גורם לחילול השם, שמראה לעין כל שניתן לעשות חוכא ואיטלולא ממצה יקרה וקדושה זו"? האם מה שפורסם בשם רבנים ומורי הוראה: "יש להיזהר מפרסומים מטעים ואשר יוצרים טשטוש, לפיהם כביכול ההתנגדות ל'היתר מכירה' היא בסך הכל רק בגדר 'חומרא' ו'מידת חסידות', 'הידור מצוה' ו'הידור בכשרות', בעוד מרנן גדולי ישראל זצוק"ל ויבדל"א קבעו כבר בשמיטה הקודמת בצורה נחרצת כי 'ההיתר' אין לו תוקף כלל וכלל, וכי הוא בגדר חוכא ואיטלולא ממצות שביעית... לדעת ההלכה אין כל מקום לסמוך על 'ההיתר' שאין בו ממש" - האם אין בטענה זו פגיעה חמורה וביזוי ת"ח?!

צריך להוסיף שהרבנות הראשית ונציגי ציבור מטעמה עשו במשך השנים פעולות שונות כדי לחזק את אופייה המשפטי וההלכתי של המכירה באופן יותר מהודר. כך בשנת תשל"ט נחקק ביוזמת הרב חיים דרוקמן שליט"א "חוק מכירת מקרקעין (שמיטה)

תשל"ט" הקובע ששר המשפטים ושר הדתות, באישור ועדת החוקה חוק ומשפט של הכנסת, רשאים להתקין תקנות באשר למכירת מקרקעין לשם קיום מצות שמיטה בלבד, שיחולו על אף האמור בחוק המקרקעין תשכ"ט-1969 או בכל דין אחר. חוק זה בא כדי לצאת ידי שיטת המחמירים שהרישום של המכירה יחול גם בדיני המדינה ולא רק על פי דין תורה. לקראת שמיטת תשס"א פעלה הרבנות הראשית לכך שהמכירה לא תיעשה בצורה גורפת אלא רק לחקלאים שיבורר שאינם יכולים להוביר שדותיהם בשמיטה, כאשר המכירה תעשה בחתימת כל חקלאי בפני הרב האזורי (הרב אליהו בקשי דורון שליט"א, שו"ת בנין אב, ירושלים תשס"ב, ח"ד, סי' סב). לקראת שמיטת תשס"ח ערך הרב זאב וייטמן שליט"א שינויים שונים בסדרי ההיתר שבאו לחזק עוד יותר את גמירות הדעת במכירה ואת חלוקת המשפטית, בפרט על ידי התייחסות לחלקות ספציפיות שהוגדרו וסומנו במדויק, ולאחר דיונים ארוכים עם היועצים המשפטיים של מנהל מקרקעי ישראל לגבי סעיפי החוזה ונוסח השטרות שייחתמו על ידם. יתר על כן, הרב וייטמן הנהיג את המכירה בצורה כזו שהיא לא נעשתה בדרך שליחות אלא באופן ישיר, באופן שלא ניתן לערער על המכירה מנימוקו של החזו"א שאין שליח לדבר עבירה. במאמר בנושא הרב וייטמן ציין: "לאחרונה התפרסם בשם הגרי"ש אלישיב שהיתר המכירה הינו איסור גמור, מכיוון שאין גמירות דעת של המוכרים, והמכירה כלל לא חלה, ולכן יש להגעיל כלים שנשתמשו בהם בתוצרת שגדלה על סמך היתר המכירה. בעיניי פשוט וברור שאם דברים אלו אמנם נאמרו על ידי הגרי"ש אלישיב, הרי שהם נאמרו רק מפני שהוא לא היה מודע לכל מה שנעשה השנה בנושא מכירת הקרקעות, ושהמכירה השנה נעשתה ברצינות ובגמירות דעת יותר מאשר במכירת חמץ או במכירת מבכירות וכדומה". אולם אפילו שינויים אלו לא גרמו לשינוי סגנונם של הפרסומים החרדיים הנזכרים בנושא¹.

כבר בשנת תשי"ב ציין הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל שהדיעה ב'הצופה' שציננה חנויות שנמכרים בהם ירקות ופירות 'ללא כל חשש של איסור שמיטה', מטילה פגם של איסור על יבול היתר המכירה, וכלל יסודי במידת חסידות הוא 'שלא לבזות אחרים שאינם נוהגים בה... ושלא להוציא לעז על הראשונים שלא נהגו בזה' (לנתיבות ישראל ג, ירושלים תשנ"ז, עמ' רג). במאמר שכתב הרב שלמה אבינר שליט"א בשנת תשל"ג ברשותו ובהסכמתו של הרב צבי יהודה קוק זצ"ל, הוא הדגיש ש'לפני שאנו ניגשים לחיפוש דרכים לשיפור קיום מצוות השמיטה בזמננו, דבר אחד צריך להיות ברור ומוחלט: אין מה לפקפק ולזלזל כלל וכלל בהיתר המכירה שנתייחד עליה הוראת גדולי ישראל... ואמנם, יש חוגים שמכריזים בפה מלא שאין הם מסתמכים על ההיתר בטענם שאינו די מבוסס מבחינות שונות, מתוך התחצפותם על גדולי ישראל שכך הורו. על כן,

1 אמנם לקראת שמיטת תשע"ה שינתה הרבנות הראשית פרטים שונים בהיתר, אותם ביקר הרב וייטמן, ראו במאמרו "מכירת הקרקעות לקראת שמיטת תשע"ה", 'המעין' גיל' 211 (תשרי תשע"ה; נה, א) עמ' 12 ואילך. אולם מבלי להיכנס לדיון בסוגיית השינויים עצמם וחשיבותם, העובדה היא שאפילו ההידורים שהנהיג הרב וייטמן בשמיטת תשס"ח נחשבו אצל גורמים חרדיים כחוכא ואטלולא. וכידוע סוגיה זו הגיעה לצערנו בשנת תשס"ח לפתחו של בג"ץ, בשל סירובם של כמה רבנים מקומיים לתת כשרות לבתי עסק המסתמכים על היתר המכירה (בג"צ 7120/07 - אסיף ינוב גידולים בע"מ נ' מועצת הרבנות הראשית).

אם ההיתר "אינו מוצא חן" בעיני מישהו, יש צורך להתבונן על דרכי ההלכה בכללותן... והערמה זו אינה נעשית מתוך מיעוט תורה או ליצנות, אלא מתוך גודרי סדרי הלכה. וכן, יש כללים מתי אמירה לנכרי מותרת ומתי אסורה... ולכן, הרואה שהיתר המכירה יסודו ממקורות ברורים והגדרות התורה שבכתב ושבעל פה, יבין ושב ורפא לו"².

ג. הרב פטרובר מקשה על ביקורתו של הרב מלמד על עמדת החזו"א זצ"ל ותמה: "וכי החזו"א לא היה מגדולי רבני א"י לאחר עלייתו לארץ? וכי לא היו מרבני א"י שחלקו על היתר המכירה... ומי מאותם רבני א"י התמסר לביורור מצוות התלויות בארץ כחזו"א, וחיברו הגדול על סדר זרעים הלכה למעשה יוכיח. הרי החזו"א עמד בקשר רצוף עם הקיבוצים של פא"י ועודד אותם בישוב הארץ"... אך הרב מלמד התייחס במפורש לחיבתו של החזו"א לחקלאים הדתיים, וכתב: "ראוי לציין שבשונה משאר מתנגדי ההיתר, החזו"א איש גילה אחריות ודאגה לחקלאים הדתיים, טרח ללוותם ואף חידש קולות מופלגות בהלכות שמיטה כדי שיוכלו להתקיים בלא היתר המכירה". הביקורת החריפה של הרב מלמד על עמדתו של החזו"א נבעה מפני שהחזו"א טען שכאשר האיכרים ממנים את הרבנים כשליחים שלהם למכור את הקרקע, על פי ההיתר, נעשים הרבנים שליחים לדבר עבירה. כשם שהספרדים שנוהגים על פי מרן בשולחן ערוך שלא לחמם מרק בשבת אינם יכולים לטעון על התימנים שמחממים מרק כדעת הרמב"ם שהם עוברי עבירה, כך לא ניתן לומר זאת על הפוסקים אחרת בהלכות שביעית, ולכן טען הרב מלמד "שיש בטענתו של החזו"א איש פגיעה עצומה בגדולי רבני הארץ... לטעון שאין דעתם נחשבת כלל עד שהעושים כמותם נחשבים כבעלי עבירה".

יתר על כן בספר 'דרך אמונה', אותו חיבר בן אחותו של החזו"א איש, הרב חיים קנייבסקי שליט"א, נכתב בנוגע למקילים שלא לנהוג קדושת שביעית בפירות של גויים: "וגיסי הגר"ש ברזם זצ"ל ששאל ממרן אם מותר לקנות פירות גויים בשביעית מישראל הסוחר בהן על סמך המקילין, והשיב שאסור. ושאל הרי אין איסור דלפני עוור כאשר להווא יש על מי לסמוך להתיר, והשיב **אין להם על מה לסמוך**"³. ובמכתב של החזו"א בנוגע להיתר המכירה של שנת תרצ"ח הוא כתב "וכל פטפוטי הדברים כי יש בזה פיקוח נפש וסכנה אינה באה רק מקרירות הלב וחוסר יראה הראויה לתורה ומצווה" (קובץ אגרות חזו"א, בני ברק תש"ן, ח"ג סי' פד). והעיר על דברים אלו הרב אלחנן סבתו שליט"א לאחרונה: "האשמה הזאת קשה מאוד, ויש בה הרבה יותר מאשר סתם תקיפות

2 פורסם שוב לאחרונה במאמרו "השמיטה בזמננו", עיטורי ירושלים 97 (אלול תשע"ד), עמ' 13-7.

3 דרך אמונה, שביעית, בני ברק תשס"ז, פרק ד הל' כט בביאור ההלכה. ואמנם הרב אשר וייס שליט"א התקשה מאוד בדברים הללו, וציין: "זוה נראה לענ"ד תימה... וצע"ג בזה" (הרב א' וייס, מנחת אשר: שביעית, ירושלים תשס"ח, סי' ח, ד), ואחר כך ניסה ליישב (שם, סי' כג) "ומה שכתב ששמע בשם החזו"א שאסר משום שאין להם על מה לסמוך, לענ"ד קשה להאמין שכך אמר, וכי הסומך על מרן הב"י וכו' אין לו על מה לסמוך!! ולכאורה ברור דאם אכן החמיר בזה החזו"א טעמו למיגדר מילתא ולחזק את שמירת השביעית, וכך שמעתי ממרן הגר"ש אלישיב". אך מלבד שנראה שלא כך תופסים את הדברים בבית החזו"א עצמו, כעולה מדברי ר"ח קנייבסקי שליט"א, גם הטענה שאי אפשר לסמוך על דעת מרן הב"י למיגדר מילתא - קשה מאוד.

הלכתית שאפשר לעיתים למצוא אצל מי מהפוסקים. הצער על דברים אלו קשה מנשוא, עד שאין מקום בתוך לבי שיגור שם אותו הצער" (לא תגורו מפני אי"ש", 'בשבע', כ"א מנ"א תשע"ה, עמ' 48).

ד. בחלקו השני של המאמר מאריך הרב פטרובר לטעון שלכו"ע ההיתר דחוק, ודלא כמו שכתב הרב מלמד. דומה שהרב פטרובר לא שת ליבו לחילוק שבין שאלת ה**צורך** בהיתר לבין **גוף ההיתר** עצמו. דזה פשוט כביעתא בכותחא שאין להפקיע מצוה חביבה כשביעית אף בזמן הזה אם לא בשעת הדחק, וכן כתב הרב מלמד עצמו במאמרו "היתר מרווח לשעת הדחק" (רביבים כ"ז בניסן תשע"ה): "מוצדקת עמדת גדולי הרבנים שביקשו לבחון בכל שמיטה מחדש אם המצב השתנה, כי אף שאפשר לסמוך על ההיתר לכתחילה בשעת הדחק - כאשר השעה כבר לא תהיה דחוקה, נתאמץ לקיים את השביעית כהלכתה לכתחילה". וכן כתב בספרו (עמ' 154) "שההיתר צריך להישקל מחדש בכל שביעית, כדי לבחון האם עדיין השעה דחוקה ויש צורך להיעזר בו". אולם באשר לגוף ההיתר ציין הרב מלמד שם שההיתר מרווח ויסודותיו איתנים, וכלשונו: "מבחינה הלכתית יסודותיו איתנים, ועל היתרים דחוקים בהרבה רגילים לסמוך במצבים פחות דחוקים".

ה. ממילא גם הטענה בסוף מאמרו של הרב פטרובר ש"כל הלומד את כל מה שכתב הראי"ה באגרותיו ובתשובותיו ביחס להיתר המכירה, רואה בעליל שהראי"ה ראה את ההיתר כהיתר דחוק מאוד, וכל ההיתר הוא מחמת צירוף של כמה טעמים, ולכן הוא רק הוראת שעה", ושהדבר סותר את קביעתו של הרב מלמד "סיסודותיו של היתר המכירה איתנים ואין בהם שום דחק" - אינה נכונה. גישתו מבדילה בין שאלת ה**צורך** בהיתר שהיא לכולי עלמא שעת הדחק והוראת שעה, לבין **יסודות** ההיתר שהם איתנים וחזקים. גם הראי"ה קוק זצ"ל חילק חילוק מהותי בין הרוצים להחמיר שלא לסמוך על היתר המכירה ומעודדים חקלאים לשבות, לבין עמדה המבטלת את תוקפו של ההיתר (משפט כהן סי' ט): "שהדבר יש לו יסוד ע"פ איזה פוסקים קמאי ובתראי, וע"י צירוף של עוד איזה סניפים יצא ההיתר בבירור, באופן שראוי לסמוך עליו בשעה"ד בלא שום גמגום כלל". וכן כתב בסוף המבוא לשבת הארץ: "אחרי כל אלה אין מקום לערער על דרך הוראה כזו, במקום דחק שנוגע להפסד של רבים אפילו אם לא היה הדבר נוגע לשיבת ארץ ישראל, וק"ו שהדבר נוגע ליסוד חיי נפש של ישיבת ארץ ישראל". ועוד ציין שם לפני כן שמצוה לקיים את ההיתר, ומצוה פירושה שכך צריך לעשות לכתחילה כשהשעה היא שעת הדחק. יתר על כן עוד הוסיף, שהמונע את המצוה של קיום ההיתר פוגע במצות ישוב הארץ ונוגע בנחלת ה' ומעכב את הגאולה: "נמצא שיש מצוה להפקיע את המצוה לשעה במקום ההכרח כדי לקיים את מצות ישיבת ארץ ישראל, והמחמיר בזה יותר מן המידה האפשרית להקל, אחר כל טרח ועמל העיון האפשרי בחדרי תורה, הריהו נוגע בנחלת ד', מונע צמיחת קרן ישועת ישראל ומבטל מישראל את המצוה העליונה והקודש של ישיבת ארץ ישראל, השקולה ככל המצות כולן".

ו. כיון שמדובר על היתר מרווח אך שמיועד לשעת הדחק, ממילא יש לבחון האם ראוי ונכון להחיל אותו גם בזמן הזה. גם בנושא זה טוען הרב פטרובר: 1. ראשוני המתירים התירו דווקא מחשש פיקוח נפש וחורבן המושבות. 2. היתרו של הרב קוק נבע מחשש להתמוטטות הישובים החקלאיים בארץ אם הם לא ישווקו לשווקים בחו"ל במשך שנה אחת, וכן שמאחר שכבר נהגו בהיתר המכירה, אם הרבנים יאסרו את המכירה החקלאים לא יעמדו באיסורי השביעית והדבר יגרום לפריקת עול המצוות אצל החקלאים. בזמן

הזה שהחקלאות מהווה מבחינה כלכלית רק אחוז קטן מן המשק אין צידוק להנהגת ההיתר בטענת 'שעת הדחק'.

אולם הרב מלמד האיר עניין זה במאמרו "היתר מרווח לשעת הדחק" וכן בספרו (עמ' 166-170), והרוצה יקחנו משם. בקציר האומר נסכם את דבריו: א. כיום עלויות התשתית של החקלאי גבוהות מאוד, וכדי לכסות את העלויות הללו בשש שנות תוצרת לעומת שבע שנים של מתחרי, וכדי לקיים את עצמו ואת משפחתו, יצטרך החקלאי המשבית את אדמותיו בשביעית להעלות את מחירי היבול שלו בשש השנים, ומכיוון שלא יוכל לעמוד בתחרות יאלץ לעזוב את העיסוק בחקלאות, ואין לך שעת דחק גדולה מזו. לכן עלינו לעודד חקלאים לשמור שביעית, ואף לפעול להקצאת תקציבי מדינה למען שובתי שביעית, אולם אין לטעון דבר נגד החקלאים שנעזרים בהיתר המכירה. ב. רוב החקלאים מכבדים את המסורת, ואם הרבנים יציעו להם למכור את השדות לגוי כדי להפקיע את חובת השביעית - יעשו זאת ברצון, וכיוון שכך ראוי לרבנים לעשות זאת כדי להצילם מעוון. בנוסף לכך ללא היתר המכירה הפירות שיגדלו בשמיטה יהיו קדושים בקדושת שביעית, והם יופצו בארץ, תוך שהציבור הרחב חוטא בסחורה בהם ובחוסר זהירות בקדושתם. ושוב מדובר בשעת הדחק, שכן במצב הציבורי שלנו אין אפשרות למנוע את הפצת הפירות הקדושים הללו. כמו כן יש טוענים שאם בשנה השביעית יופצו פירות שביעית שלא כדון תיפרץ מערכת הכשרות הארצית של כל השנים. ג. אף שחלק החקלאות בכלל התוצר הלאומי הוא כשני אחוזים בלבד, כיוון שמדובר במדינה, מדובר בסכומי עתק, כעשרה מליארד ₪, שקיצוץ בהם משמעותו קיצוץ בסלילת כבישים, הרחבת בתי חולים, קיצוץ בתקציבי רווחה, חינוך וישיבות. קיצוץ בסדר גודל כזה בוודאי נחשב 'שעת הדחק' גם בימינו.

הראשון לציון הרב אליהו בקשי דורון שליט"א בספרו שו"ת בנין אב (ח"ד סי' סב) דן בשנת תשס"א בשאלה זו בדיוק, בעת כהונתו כרב ראשי. הוא ציין שבמוצאי שנת השמיטה תשנ"ד התחילה הרבנות לחפש דרכים כדי שלא להזדקק להיתר המכירה בשמיטה הקרבה ובאה, והתברר לה שגם בשנת תשס"א ההכרח הוא לנקוט בדרך ההיתר, משום שהחקלאות תלויה בתכנון ארוך טווח של שנים מראש, והשבתה של שנה שלמה יש בה כדי לגרום נזק לשנים מספר, לאבד את השוקים ליצוא ולמוטט את הענפים בכלל. אף שהחקלאות מהווה אחוזים בודדים מכלכלת המדינה, הכמויות הן משמעותיות. אי מתן היתר לעבודה בשביעית בחקלאות יהווה פגיעה חמורה ביותר בענפים רבים, ומתן ההיתר יציל את החקלאים, ימנע אכילת פירות שביעית וספיחים שלא כדון, וגם ימנע קרע בין רוב החקלאים לרבנות, קרע שעלול למוטט את מערכת הכשרות בארץ, ולגרום חיזוק משמעותי של החקלאות הנוכרית בארץ. הרב בקשי דורון ציין שם כיצד עם כניסתם לתפקיד הרבנים הראשיים, ערב שמיטת תשנ"ד, דחק הרב שלמה זלמן אוירבך זצ"ל בו ובעמיתו הרב ישראל מאיר לאו שליט"א לדאוג לכלל ולהנהיג את היתר המכירה, אף שגם אז היוותה החקלאות אחוז קטן בלבד מכלכלת המדינה.

החלופות במציאות הקיימת להיתר המכירה הם שימוש נרחב ב'יבול נכרי' תוך פגיעה עצומה בחקלאות היהודית, או להעמיק ולהרחיב את שיטת 'אוצר בית דין' הבנויה על קולות רבות ביותר, וגם אינה יכולה להוות פתרון משמעותי לציבור גדול כי אם ליחידים. למען סבר את האוזן יש לציין שבשמיטה האחרונה 180 חקלאים השביתו את

אדמותיהם, רובם חקלאים קטנים ועוד 91 חתמו על הסכם של אוצרות בית הדין השונים, ואף הם ברובם ממשקים קטנים, ואילו 6200 מתוך 6700 החקלאים היהודים בארץ, החולשים על למעלה מ-3 מליון דונם, בחרו בהיתר המכירה. בשל המניעה של כ-14% מן הצרכנים לרכוש תוצרת של היתר מכירה מעודד משרד החקלאות בכל השנים את החקלאים הלא-יהודים להגדיל את יבוליהם בכדי לצמצם את היבוא, כאשר המגזר הלא יהודי מגדיל את הייצור שלו בשנת השמיטה בלא פחות מ-30%. בנוסף לכך, לקראת שנת תשע"ה תקצבה המדינה ב-7 מליון ₪ בתי גידול לירקות במגזר הלא יהודי לצורך אספקת 'יבול נכרי'.

לעניין הטענה שההיתר ניתן אך ורק למצב של פיקוח נפש: אכן בשמיטות הראשונות הודגש עניין חיי הנפש בנתינת ההיתר, כיון שרבים מבני המושבות היו במצב קשה ביותר; אולם המעין בנימוקים ההלכתיים של המתירים יראה שאין זה הבסיס להיתרם, ושהם מקילים בכל הפסד מרובה ופגיעה בישוב ארץ ישראל גם ללא חשש פיקוח נפש. כדאי להזכיר שגם חלק מהאוסרים בשמיטות הראשונות טענו מנגד ששמירת השמיטה טובה לחקלאות, או שממילא המושבות מתבססות על תרומות וצדקה, טענות שכיום אין להן בסיס. סיכומו של דבר, הטעם העיקרי של המתירים היה החשש לעתיד החקלאות בארץ הקודש, וחשש זה קיים גם היום. וכך כתב הגר"מ מאזוז שליט"א: "והדברים ק"ו, שאם התירו גדולי ישראל בשנת התרמ"ט מפני פרנסת כמה חקלאים בא"י, בשעה שכל הארץ רובה גוים ויש מה לאכול ולקנות מהם, ק"ו בדורנו זה שרוב תושבי א"י הם יהודים בן פורת יוסף, ואי אפשר שיסמכו כולם על קרקעות גוים וכו' שהם שונאינו בנפש, לבד שכמה פעמים מרמים ומכשילים המשגיחים, וחייהם של המשגיחים תלויים להם מנגד... וכל מי שטוען שנשתנו הזמנים למעליותא משנת תרמ"ט עד היום, ושהיום אין צריך יותר להיתר מכירה, הוא חי בעולם הדמיון"⁴...

ולסיום, ראוי בכל דיון בענייני השביעית לחזור ולהדגיש את חשיבות עתידה של ההתיישבות היהודית בארץ ישראל, וכפי שציין הרב קוק זצ"ל באגרת תקנ"ה את החשש "שע"י חומרא דשביעית יעוכב ענין הישוב, ויתרשלו ידי רבים מקניין קרקע... שתכלית הישוב הוא עניין של דורות, וע"י חיזוק הישוב והתרבות אחינו בני ישראל בארץ הקודש תהיה הגאולה בקרוב יותר, כי זהו פשוט שהגאולה תלויה בריבוי אחינו עם קדוש בארץ הקודש, וממילא נזכה לקיים הכל". אמן ואמן.

בועז הוטרר

★ ★ ★

הרב משה פטרובר שליט"א הגיב בגיליון הקודם של 'המעין' לדברי הרב אליעזר מלמד שליט"א בנוגע להיתר המכירה. חלק נרחב מתגובתו כולל התייחסות לעמדת הראי"ה קוק זצוק"ל בנושא, ובדבריו מופיעות בין השאר טענות ידועות, המקובלות מאוד בין הדוברים והכותבים בנושא בציבור החרדי (זכורות לכולם כתיבותיו העשירות של הרב קלמן כהנא

4 במאמרו "הסתמכות על היתר מכירה בשל יוקר פירות שביעית", תחומין לה (תשע"ה), עמ' 96 הערה 14.

זצ"ל ורבים בעקבותיו), שמכוונות כולן להציג את הדברים כאילו גם בעיני הרב קוק עצמו 'היתר המכירה' היה היתר דחוק ורעוע מבחינה הלכתית.

אך הדברים אינם מדויקים. כתב הראי"ה באיגרת שי (עמ' שמה-שמו): "וכל המתנהגים בגדרי ההיתר... **אין עליהם ח"ו שום חשש כלל**, מפני שהם עושים כתורה וכמצוה, ככל דרכי הוראות איסור והיתר הנידונים בעם ד', שלמי אמוני ישראל, עפ"י הש"ס והפוסקים, מעולם". ובאגרת שיב (ח"א עמ' שנ): "...השגות כל המשיגים על יסוד ההיתר, הדרוש לטובת היישוב הקדוש של אה"ק, **אינן בגדר השגות כלל**" (ישנם עוד ציטוטים כאלו, אך אין צורך להאריך). ובשו"ת משפט כהן (ריש סי' סג): "כבר אמרתי זה כמה, **שעל עצם ההיתר אין לדעתי מה לפקפק כלל**, אבל [אחריו] כל זאת אין זה מונע ופותר אותנו מלבקש כל העצות אשר יזמין ד' לנו, שיוכלו אחינו ב"י היושבים באה"ק לקיים את המצוה כהלכתה בלא שום הפקעה ודרישות היתר. וכל חלק קטן שבקטנים מאה"ק שביד ישראל, שתקיים בו מצות שביעית כדינה, אנו צריכים לשמוח עליו כמוצא שלל רב". ובאיגרת קפט (עמ' רמו): "ובעיקר העניין אגיד לכ"ת את דעתי העניה, שבאמת לא זו היא ההוראה הראשונה שהעולם סומך את עצמו בשעת דחקו על מקצת פוסקים... ע"כ אם בא לסמוך על המתירים... אין זה דבר כ"כ רחוק בזה"ל, אבל העיקר מה שלבנו דואב הוא שעכ"פ מצות שביעית מופקעת היא ואין מקיימים אותה... וע"ז לבי דווי, על שאנו מוכרחים ללמד את העם להפקיע מצות שביעית, במקום שאנו חייבים תמיד להקים עדות ביעקב וללמד את ישראל להתחייב גם במצוות שאפשר להיפטר מהן, כמו ציצית ותרומות ומעשרות ע"י הכנסה דרך גגין חלונות וקרפיפות וכיו"ב".

לסיכום, בכל המקורות האלו ובמקומות רבים אחרים כותב מרן הרב זצ"ל מפורשות שמבחינה הלכתית אין כלל מקום לפקפק על ההיתר, וכל מה שיש לפקפק הוא על כך שלכתחילה היה ראוי להכניס עצמנו לחיוב, וללא ללמד את העם לפטור עצמו ממצוות. במילים אחרות, היתר המכירה לא שונה מהמקעל כנפות בגדו (בבגד החייב בציצית מדרבנן, ושקיימות כמה ספקות בנוגע לעצם חיובו, עי' מ"ב סי' י סוף ס"ק לו), שראוי לקיים את המצווה כתיקנה, אך הלכתית יש דרך 'להתחמק' ממנה **ללא כל חשש**.

עוד יש לציין שהציטוטים שהביאו הרבנים הנ"ל מדברי הרב (שדרך זה דחוק ומסוכן"; "ראוי להתרחק כמטחוי קשת מן העניין"; ועוד), אף הם אינם נובעים מהחשש ההלכתי, אלא מרצון לקיים את המצוות כעיקר חיובן. כמו כן, מטעם זה, מרן הרב זצ"ל כתב בספרו רק חלק מצדדי ההיתר (כפי שהזכיר הרב פטרובר שליט"א), אע"פ שיש להיתר עוד סניפים אמיתיים ואיתנים, ראה אגרות הראי"ה ח"א עמ' שמה-שמט ועמ' שסב.

חשוב גם להזכיר שבשימוש **בתוצרת** של היתר המכירה הרב לא ראה כל חשש (גם לדעת המחמירים). "על הפירות אין באמת מה לערער" (אגרת שה, עמ' שמב, ובמשפט כהן סי' ע"ש ובסי' עו), וזו לענ"ד ג"כ הסיבה לחריפותו היתירה במכתב "עטי תרעד" הנודע (אגרת שטי, עמ' שנה, ע"ש בעמ' שנו-שנח). [המקורות הנ"ל מתייחסים לפירות, אך כבר העירו רבים שמרן הרב זצ"ל לא חשש לחידוש מרן החזו"א זצ"ל שיש איסור ספיחין בקרקע של גוי שישראל עובד בה, וממילא ה"ה לירקות, שלדעת הראי"ה אין בהם חשש כלל].

יש לדון בעוד כמה פרטים במאמרו של הרב פטרובר שליט"א, מחשובי הרבנים בשכונתנו (בעניין דעת המהרי"ל דיסקין והגרש"ס לגבי היתר המכירה; דבריו שלגבי

תבואה וירקות לדעת הראי"ה אין צריך בהיתר מכירה, מבלי להבהיר שהכוונה אם תקום קרן ש"תתמוך ביד כל בעלי השדות"; ההשלכה מהדברים לזמננו, שגם ענפי התבואה והירקות מבוססים על שיווק לחו"ל; הערכתו לגבי קניית ירקות מנוכרים מבלי להזכיר שבעבר אכלו מעט מאוד ירקות; ציטוט לימוד זכות על הרידב"ז מבלי להזכיר שבמכתב אליו הרב ביקר התנהגות זו; אמירתו ש"הראי"ה כשאר גדולי ישראל לא התיר מלאכות דאורייתא ע"י ישראל", בהעלמת דעת המתירים - ומהם הגר"ש מוהליבר זצ"ל - הנזכרת באגרות כו"כ פעמים, וגם בדעת הראי"ה יש לעיין אם אסר כן מדינא; ועוד, אך דומה שהנקודה העקרונית עליה הערתי נוגעת לא רק לדבריו, אלא לתפיסת דעתו של מרן הראי"ה זצ"ל בנושא באופן מוטעה על ידי מגזרים שלמים, ובהם הרבה מאוד ת"ח מופלגים, עמלי תורה וטהורי לב.

בכבוד רב, אבי קלמן

***

עוד על השמיטה לעתיד לבוא

לעורך שלו⁵.

הרב יהושע בן-מאיר בדבריו על השמיטה לעתיד לבוא [המעין' גיל' 214 (תמוז תשע"ה); נה, ד] עמ' 21 ואילך] מעלים את דעת החזו"א (שביעית יח ס"ק ד) שברכת "וציויתי" התקיימה גם בבית שני וגם אחר החורבן, אף ששביעית בזה"ז דרבנן. השמטה זו מסייעת לו לביסוס עמדתו הנחרצת כי רק לעתיד לבוא נצטרך ונוכל להישמר מאיסורי שביעית, אך בזה"ז אין אפשרות אלא לסמוך על היתר מכירה. ואולי זו הייתה מטרת המאמר, שאינו מחדש דבר, ורק מפגין את אמונת הכותב, בה איש לא הטיל ספק, "שהבטחת ה' יתברך תתקיים במלואה"?

ציפייתי מהעורך שאם החליט לפרסם את המאמר שלכל הפחות יעיר על ההשמטה.

יצחק ברויאר

***

ב'המעין' גיליון 215 [תשרי תשע"ו (נו, א) עמ' 95 ואילך] התפרסמו תגובות למאמרי "מה נאכל כששמיטה תהיה מהתורה" מאת ידידי היקרים הגאון הרב יעקב אריאל שליט"א והרב זאב ויטמן שליט"א. הרבנים הנ"ל אינם חולקים על כך ששמיטה מהתורה תהיה רק "...בזמן שכל יושביה עליה, והוא שלא יהיו מעורבבין שבט בשבט אלא כולן יושבים כתקנן" [רמב"ם הל' שמיטה ויובל י, ח]. הגר"י אריאל אף מסכים לכך שכשתהיה שמיטה מהתורה תתקיים בנו הבטחת התורה לברכת ה' בשנה השישית שתספק את כל צרכנו

5 [תגובה זו הייתה אמורה להתפרסם בגיליון הקודם, והיא אף נרשמה בתוכן העניינים ומחברה נזכר ברשימת המשתתפים בחוברת; אולם היא נשמטה משם בטעות, ומודפסת כאן. עם הכותב והקוראים הסליחה. העורך י"ק.]

בתוצרת חקלאית, כולל פירות וירקות, לכל השנה השביעית. אולם הגר"י אריאל דואג מה יהיה על התוצרת שתצמח מעצמה בשביעית? האם תוצרת זו תלך לאיבוד? "הרי על פי ההלכה הרשות לכל אדם לקטוף לעצמו רק מזון שלש סעודות, או לכל היותר מנה שבועית כדרך שאדם קונה בחנות הירקות; האם ניסע כל שבוע לגולן לקטוף קצת תפוחים, ולגליל לקטוף אפרסקים, וללכיש לבצור כמה אשכולות ענבים?" ולכן הוא מצדד שפתרון "אוצר בית דין" בצורה זו או אחרת יהיה גם אז הפתרון האולטימטיבי.

אודה ולא אבוש שלא זכיתי להבין את דאגתו של ידידי הגאון שליט"א. הרי מוסכם שאחד התנאים ששביעית תהיה מהתורה הוא ש"לא יהיו מעורבבין שבט בשבט, אלא כולן יושבים כתקנן". פיזור האוכלוסין בא"י יהיה שונה לחלוטין מהמוכר לנו היום. בגולן, בגליל, בלכיש ובכל חבלי א"י ישבו בעז"ה רבבות יהודים, שיהנו מיבול שנת השביעית, כרצון התורה. זאת ועוד, כבר היום אנשים גרים באשדוד, אשקלון ואף בבאר שבע ואופקים, ועובדים ולומדים בת"א, ירושלים וחיפה. ב"ה נסללות מסילות ברזל, נבנים כבישים מהירים, וכל חלקי הארץ הולכים ונהיים נגישים. בשנת השמיטה רבבות עמך ישראל יסעו לטייל בארץ ויתורו אותה, וגם יאספו לעצמם תוצרת חקלאית של שנת השמיטה לצריכה של מספר ימים. שר התחבורה של ממשלת המלך המשיח יפתור קושיות ובעיות, "וכל אלו הדברים וכיוצא בהן לא ידע אדם היאך יהיו עד שיהיו" [רמב"ם הל' מלכים יב, ב]. בכל אופן עניין זה אינו יכול להיות שיקול בקביעת היתר השימוש באוצר בית דין.

הגר"י אריאל שליט"א כתב, כדי 'להכשיר' את אוצר בית הדין העתידי, ש"הרי הדבר פשוט שהתורה לא אסרה קטיף פירות אלא כדרך הבורחים, כבעלים פרטיים, אך לא אסרה על הציבור להתארגן ולקטוף ולחלק את פירות השביעית כדי לאוכלם בקדושה". אך מה נעשה ש"דבר פשוט" זה לא הובא ברמב"ם, ואף הרב בעל השו"ע, שלא נעלם ממנו הרמב"ן על התורה והתוספתא, השמיטו ולא הביאו. כנראה שלראשונים ולפוסקים לא היה הדבר כ"כ פשוט! יתירה מזו, התורה כתבה [ויקרא כה, ד-ה] "וּבְשָׁנָה הַשְּׁבִיעִית... שְׂדֵךְ לֹא תִזְרַע וְכַרְמְךָ לֹא תִזְמַר, אֶת סְפִיחַ קִצְרִיךָ לֹא תִקְצֹר וְאֶת עֲנְבֵי נִזְיָרְךָ לֹא תִבְצֹר", והיא לא חילקה בין המלאכות, ופשט המקראות הוא שאותו איסור שיש בקצירה ובצירה קיים גם בזריעה. על פי אותה סברה רצה מו"ר הגאון הרב ישראל זצ"ל בדעת יחיד להתיר אף זריעה ע"י אוצר בית דין - האם "דבר פשוט" כזה, שלציבור המאורגן מותר ע"י אוצר בי"ד לזרוע לקצור ולבצור בשביעית, מה שהוא איסור גמור ליחיד, לא היה מן הראוי שרבותינו הראשונים והפוסקים והרב בעל השו"ע יגלו לנו בפירושו? האם ניתן לומר ברצינות שכל הפוסקים במאה ושלושים שנה האחרונות שלא מצאו פתרון לבעיית השביעית עד שנזקקו להיתר המכירה, כולם לא ידעו את 'הדבר הפשוט' הזה?

גם ידידי הגאון שליט"א מודה שאוצרות בית הדין בימינו מסתמכים על היתרים דחוקים "כך שאין כמעט הבדל בין הגידול והשיווק של פירות שמיטה מגידולם ושיווקם כל השנים". כל מי שקנה השנה אתרוג ראה ונוכח שאין לך סחורה בפירות שביעית גדולה מזו, אך לא ניתן היה להשיג אתרוגים מ'היתר מכירה'. האם "מי שמאמין באמונה שלמה שזאת התורה לא תהא מוחלפת" גם לעתיד לבוא, בימות המשיח, רשאי להחליפה כבר עכשיו, ולהוסיף בה הלכה שלא שיערוה אבותינו? "ועיקר הדברים ככה הן, שהתורה הזאת אין חוקיה ומשפטיה משתנים לעולם ולעולמי עולמים, ואין מוסיפין עליהן ולא גורעין מהן" [רמב"ם הל' מלכים פי"א הל' ג']!

הרב ויטמן שליט"א מעלה את החיסרון המרכזי והאמיתי שיש ב'היתר המכירה' - זו עקיפה של מצוות שביעית. אך היא הנותנת⁶: למרות הקושי ההלכתי והנפשי שהיה לגרא"ה קוק זיע"א, וסביר שאף לגרי"א מקובנא ושאר מתקני 'היתר המכירה' בדורות שלפניו, ולמפעיליו בדורות שאחריו, להפקיע מצוה דרבנן יקרה זו - הם בחרו דווקא ב'היתר המכירה' ולא ב'אוצר בית דין', והרא"ה השתמש באוצר בית דין רק כדרך לשיווק **על גבי היתר המכירה**, כמדומה שהדבר מעיד כמאה עדים מה היה דעתם על 'אוצר בית דין'. בוודאי שיש "צורך לדאוג ולחפש דרכים לקיום מצוות השמיטה בימינו", אבל בתנאי שמדובר על קיום אמיתי! הדרך האמיתית היחידה לקיום המצוה הוא להשבית את השדות בשביעית, ובשימוש ב'אוצר בית דין' אין קיום של המצוה. אי אפשר גם להתעלם מכך שהצורך הכלכלי בשיווק הפירות של אוצר בי"ד מביא לזלזול ופגיעה לא מוצדקים ביסודות ההלכתיים של 'היתר המכירה'. צרכן רגיל לא ירכוש פירות 'אוצר בי"ד', הנמכרים לרוב באיכות נמוכה יחסית ובמחיר גבוה, אלא אם כן הוא משוכנע שהם "מהודרים" יותר מפירות 'היתר מכירה'. במקומות רבים בהם מצוי הציבור 'שלנו' פירות 'היתר מכירה' נמכרים בהכשר "רגיל", ופירות אוצר בי"ד נחשבים "מהדרין". בעקבות חומרא זו קורה לעיתים קרובות שכאשר קיים חוסר בפירות מאוצר בי"ד, או כאשר מטעמים אחרים לא משתמשים בו - כמו באולמות שמחה ובמוסדות שבעליהם חוששים מהטיפול בשאריות שבקדושת שביעית - משתמשים ב'יבול נוכרים' ולא בפירות 'היתר מכירה', שלדעת רבים בציבור אינם נחשבים מהודרים⁷. לא יתכן שנחרים תוצרת יהודית כשרה שגודלה על פי היתר המכירה, אך זה מה שבדרך כלל עושה בפועל מי שקונה "יבול נכרי", וכן לא יעשה.

יהושע בן מאיר

* * *

למה נמשל קיתון המים שנשפך על העבד? שבא למזוג כוס לרבו?

בגילון 'המעין' הקודם (מס' 215, תשרי תשע"ו) כתב מר אליעזר יסלזון דברים מעניינים בעניין ה"משל לעבד" העוסק בגשם בחג הסוכות. אולם המחבר לא התייחס לקושי העיקרי שיש במשל, והיא שבפרט הכי מרכזי הוא פשוט אינו דומה לנמשל! במשל העבד שמשרת את אדוניו מביא קיתון של מים כדי למזוג את כוסו, והאדון לוקח את הקיתון ושופך את מימיו על פני העבד. אך בנמשל מדובר באדם היושב ואוכל בסוכה ויורדים גשמים, ואין שום קשר בין הגשמים למה שהאדם עשה בסוכה! איפה ה"קיתון של מים" בנמשל? אמנם המחבר הבין את המשנה לפי פירושו של רש"י, שירידת גשמים בסוכות

6 ראה עירובין י, א; יבמות סח, ב; סוטה ז, א; בכורות נט, ב.

7 אף ארגונים המתפארים היום בשיווק "תוצרת יהודית" העדיפו בשמיטת תשס"ח יבול נוכרים על פירות 'היתר מכירה', ראה במבוא לספרי "מה נאכל בשנה השביעית" מהדורת תשע"ד.

שונה מכל דבר מצער אחר בגלל שהגשמים הם סימן קללה, וכאילו "האדון" מודיע שהוא אינו רוצה בשימושו של "העבד". דין המשנה "מאימתי מותר לפנות" מכוון לפי זה לאדם, מתי מותר לו לצאת מן הסוכה, ומזה יצא דין מיוחד: כשיורדים גשמים אסור לצאת מן הסוכה גם כאשר לא נעים בסוכה עד שכמות המים הנכנסים לסוכה פוגעת באוכל, ואז לא רק שמותר לצאת אלא חייבים לצאת ואין לאדם להחמיר על עצמו (בזה כיוון לדעת הרשב"א, עי' קרבן נתנאל על הרא"ש שם, וגם בבאר היטב על הרמ"א או"ח סי' תרלט ס"ק ז).

אבל נראה לי שאפשר לפרש אחרת לגמרי. המחבר בשו"ע (שם סע' ה) מעתיק את הרמב"ם: "ירדו גשמים הרי זה נכנס לתוך הבית, מאימתי מותר לפנות משירדו לתוך הסוכה טיפות שאם יפלו לתוך התבשיל יפסל, אפילו תבשיל של פול". לפי המשנה ברורה פירושו הוא כך: עקרונית הפטור של גשמים הוא "כשמצטער", אבל ירידת גשמים שונה מכל המצערים האחרים בזה שהם תלויים בהרגשה האישית של המצטער, ואילו בנוגע לירידת גשמים נדרש קנה מידה יותר אובייקטיבי, דהיינו כמות מים מסוימת, וכיוון שהאכילה היא הפעולה הכי חשובה בישיבה בסוכה המשנה מקשרת את השיעור האובייקטיבי הזה לאוכל, דהיינו שירדה כמות מספיקה של מים כדי לקלקל את התבשיל. לפי הפירוש הזה המשל, והכלל שעליו הוא מבוסס, לא רלוונטיים בכלל, לכן גם אין איזכור שלהם בדברי המחבר.

אולם לפי דעתי אפשר לפרש שהנושא של המשנה הוא הכלים: מתי מותר לפנות מהסוכה את הכלים הנאים המרומוזים ברישא של המשנה 'כל שבעת הימים אדם עושה סוכתו קבע וביתו עראי', שהגמרא מחדשת מכאן ש"מעלין לסוכה כלים נאים ומצעות נאות". גם הלשון "לפנות" מצביעה יותר על חפצים מאשר על בני אדם. ולכן הרמב"ם מחלק את ההלכה לשנים: בנוגע לאדם שנמצא בסוכה בעת גשם, כל בר דעת יודע שלאכול או לישון חשוף לגשמים זה בהחלט לא "כעין תדורו" והוא יכול לצאת מיד (וכיוון שגשמים באים והולכים יש בכל הפוסקים דינים מפורטים אם הוא יצא מתי הוא חייב לחזור). עיקר השאלה היא בנוגע ל"כלים הנאים" מתי מותר לפנותם כשיורדים גשמים. והשאלה היא, כיוון שנוכחותם היא סימן שהסוכה דירת קבע, הוצאתם יכולה להיראות כאילו הסוכה הפכה להיות דירת עראי! עכשיו מובן למה השיעור של כמות המים, "מתי מותר לפנות", ניתן במונחים חריגים יחסית ('עד שתסרח המקפה'): החשוב כאן אינו התבשיל שנפסל - אלא הכלי שהתבשיל בתוכו שעומד להסריח, להתקלקל. ועכשיו יותר קל להבין את ההתאמה של המשל: "הכלים הנאים" הם "הקיתון של מים" שה"עבד" הכניס לסוכה לכבוד "האדון", והנה על ידי הגשמים אותם כלים עומדים להסריח ולהגעיל ממש כאילו "האדון" לקח את "הקיתון של מים" של העבד ושפך את המים על פניו, סימן שהאדון לא מחשיב את "הכלים הנאים" שהונחו בסוכה לצורך הידור מצוה, וממילא מותר לפנותם⁸.

נער הייתי וגם זקנתי ולא הייתי מסוגל לקבל את הכלל המגלה כביכול את דעת עליון, ושעשוי לפגוע בשמחת החג של קהילה שלמה - שאם יורד גשם סימן שה' אינו חפץ

8 [המקפה' היא התבשיל, ו'תסרח' פירושו להתקלקל, והתבשיל אכן מתקלקל קצת בעקבות כניסת מעט מים קרים. מנגד אין שום סבירות לכך שהתבשיל ש'נרטב' במי גשם יקלקל את הכלי שבו הוא נמצא, בין אם הכלי הזה עשוי מעץ ובין אם הוא עשוי ממתכת. העורך י"ק.]

במצות הסוכה שלנו. אני לא יכול להאמין שבימינו כשגשמים יורדים בזמן מסוים או במקום מסוים יש בהם מסר מן השמים. ידוע שלעיתים קרובות רבי יהודה הנשיא עורך המשנה מסיים פרק או מסכת בדברי אגדה; אולי זה מה שקרה פה, והמשנה הזו מראש לא נועדה להיות דבר הלכה מחייב?

שמעון אליעזר הלוי ספירו

שמחתי כתמיד לראות שמו"ר וידידי היקר הרב שמעון אליעזר שוברט הלוי ספירו טרח והגיב לדבריי, אולם הפעם לצערי איני יכול להסכים עמו. הנמשל הפשוט אותו הוא דוחה מקובל על רוב המפרשים, כולל אלו שהוא הזכיר בתגובתו. העובדה שמחבר השו"ע לא טרח להביא את המשל בהלכות סוכה לא מעלה ולא מורידה, השו"ע הוא ספר הלכה קצר ואין דרכו להביא משלים. לעומת זאת הרב פרופ' ספירו קורא את הפועל 'לפנות' כפועל יוצא, שמשמעו הוא מאימתי מותר יהיה לפנות מהסוכה את הכלים, אולם לפי פירושו המחודד העיקר חסר מן המשנה, שהרי אין בה רמז להכנסת הכלים לסוכה, ורק בגמרא מובאת הלכה זו. הפועל 'פנה' במשנה יכול להתייחס כפועל עומד לאדם וכפועל יוצא לכלים, ואין ממנו ראיה לשום כיוון. ועוד, הכלים הנאים המוזכרים בגמרא אינם כלי אוכל דווקא, והם מוזכרים לצד 'מצעות נאות'. הכוס והקיתון הוזכרו במשל בגלל הפעולות המבוצעות בהם, המזיגה והשפיכה שהם עיקרו של המשל, ולא יהיה נכון לומר שהמשל מתייחס דווקא לכלים הנאים שבסוכה. הלכה י ברמב"ם עוסקת כולה בחובת האדם האוכל או ישן בסוכה, ולא סביר להחריג את המילים 'מאימתי מותר לפנות' ולייחסם לכלים שמוזכרים הרבה קודם, בהלכה ה. ולסיום, החומרא החדשה היוצאת מדבריו, על פיה אסור לפנות כלים מהסוכה אלא אם ירדו גשמים שעלולים לקלקל אותם, אינה כתובה בשום פוסק, ומצד שני הוא מקיל שהאדם פטור מן הסוכה כבר בתחילת ירידת הגשם, וגם זה מנוגד לדעת הפוסקים.

אליעזר יסלזון

לא התכוונתי לחדש חידושים בהלכות ישיבת סוכה, ניסיתי רק להציע את מה שלפי דעתי הוא הפירוש המקורי של המשנה, שלפיו המשל מתאים מאוד לנמשל. מעניין שלמעשה הפוסקים לא עומדים למעשה על שיעור "משתסרח המקפה" לפי שיטתם, וחוזרים לקנה המידה הסובייקטיבי של "מצטער" ו"כעין תדורו" ועי' למשל קיצור שו"ע סי' קלה סע' ג).

שמעון אליעזר הלוי ספירו

* * *

על דעת הגרש"ז אוירבך זצ"ל בעניין קבלת תורה ומצוות בגירות

ש"ב הרב יואל עמיטל שליט"א כתב במאמרו בגיליון הנ"ל, שדעת הגרש"ז א שמתגיירים שקיבלו מצוות, "כאשר ידוע שבלבם אין כוונה לשמור מצוות" - "בדיעבד

הם גרים גמורים", ודבריו של גרשז"א במנחת שלמה (קמא סי' לג ס"ק ג) הם שימוש ב"שפת הסתרים של ההלכה".

והדברים מתמיהים מאוד.

א. "שפת הסתרים של ההלכה", כפי שמנסח הרב ד"ר מרדכי הלפרין שליט"א, אמורה לגבי העלמות היתר (מבלי לכתוב לגביו היתר או איסור), או ע"י כתיבת היתר בסגנון למדני המובן לת"ח בלבד. אולם במקרה הנוכחי, מדובר - לטענת הרב הכותב שליט"א - על שימוש במטבעות לשון **לא נכונות** (כדוגמת "...אף אם הם טועים לחשוב שהם גרים גמורים...") - שלדברי הרב הכותב שליט"א זו לא טעות, דבר ש"שפת הסתרים של ההלכה" לא יכולה להצדיק (נזכיר שלדברי המהרש"ל סילוף הוראה הלכתית הוא בייחורג ואל יעבור).

ב. גם הקריאה עליה חתם רשז"א עם רבנים נוספים, הקוראת לרושמי הנישואין לוודא שהגירות נעשתה כהלכה ולהימנע מלהשיא זוגות שהגירות לא נעשתה כהלכה (כשהכוונה ברורה - לוודא שכוונת המתגיירים בקבלת המצוות הייתה כנה כמבואר בתחילת המכתב), במידה והגירות תקיפה בדיעבד הרי שהוראה זו משמעותה היא הונאת הגר. קשה להניח שהרב יחתום על מסמך שמשמעותו מטעה, לקולא, באיסור דאורייתא כה חמור.

ג. [מעבר לכך, בניגוד לדוגמאות אשר מונה הרב ד"ר מרדכי הלפרין, בדוגמה שלפנינו מדובר על נוסח מטעה בעליל, שרק חוקר אשר יחפש את הגרסאות הקודמות של דברי הרב יגיע לאמת, מה שלא סביר בכלל. - האם מדובר בשפת סתר של ת"ח - או של חוקרי גנוזות?].

ד. ההשוואה לדברי הרמב"ם בהל' איסורי ביאה, שכבר נידונו במקומות רבים בהרחבה, תמוהה מאוד. פרשנים רבים הסבירו את דברי הרמב"ם באופנים אחרים, אך גם אם נקבל את פרשנות הרב הכותב (שהרמב"ם הכשיר בדיעבד גרים שקבלת המצוות שלהם הייתה מהשפה ולחוץ) צ"ל שלדעת הרמב"ם קבלת מצוות איננה מעכבת (שהרי אין כל משמעות לאמירה שאנן סהדי שהיא נאמרה מהשפה ולחוץ), ודעה זו היא שלא כהכרעת השולחן ערוך שקבלת המצוות בשלושה מעכבת (יו"ד סי' רסח סע' ג; ולדרך זו צ"ל שלכן הכשיר רק גר "שלא הודיעוהו שכר המצוות ועונשם", שם סע' יב).

ה. [וממילא גם מכתב הרבנים - עליו חתם הגרשז"א - "הדבר פשוט ברור שגיור ללא קבלת תורה ומצוות אינו גיור אפילו בדיעבד", מחייב שאם הגר לא התכוון לקיים מצוות - הגירות בטילה אפילו בדיעבד, משום שמסברא פשוט שקבלת מצוות, כאשר לכל גלוי שהיא רק מהשפה ולחוץ, היא חסרת משמעות].

בכבוד רב, אבי קלמן

שלום הרב אבי.

א. לא אדון כאן בעניין 'שפת הסתרים' של הגרשז"א צ"ל, המקבל יקבל והחודל יחדל.

ב. לגבי הערתך שההשוואה לדברי הרמב"ם תמוהה (סע' ד בדבריך לעיל):

תמה אני על תמיהתך. נכון שדברי הרמב"ם נידונו בהרחבה על ידי גדולי האחרונים בדורות הקודמים ובזמננו, ובכל זאת הפשט הפשוט ברמב"ם נשאר שגם בעת הגירות של נשי משוון ושלמה לא הייתה דעתן לקבל עליהן תורה ומצוות כראוי, והוכיח סופן על תחילתן, ובכל זאת הן נשארו יהודיות ובניהן נחשבים יהודים. ומשמע ברמב"ם שאין כאן

אפילו ספק בחלות הגירות, שהרי כתב (פי"ג הי"ז) שמחזירין לגר כזה אבידתו, אף שבמחצה על מחצה אין מחזירין לו אבידה (שם פט"ו הכ"ז). וכן כתב ראש ישיבת חברון הגר"א יפה"ן זצ"ל בהערותיו לריטב"א הוצאת מוסד הרב קוק (יבמות כד, ב הערה 650) שדעת האחרונים הסוברים בדעת הרמב"ם שגירותן מתלא תלי עד שתתברר אחריתן היא התמוהה.

ג. ובעניין סברת הגרש"ז זצ"ל במכתבו המקורי ששייך כאן דברים שבלב אינם דברים: הגרש"ז אינו יחיד בדעה זו. כן כתב גם מרן הרב קוק זצ"ל ב'דעת כהן' (סי' קנג): "כל זמן שהיתה הקבלה בפה כראוי, יש לומר שאין לנו עניין עם דברים שבלב שאינם דברים כלל. ואפילו אם יבוא אליהו ויגיד לנו שהיה בלבבו אחרת מאשר בפיו אין לנו עסק כלל עם דברים שבלב... וגם באבותינו קרא כתיב 'ויפתוהו בפייהם' וגו', ואמרו במדרשים שהיה לבם פונה לעבודה זרה, ופסל מיכה היה עמם, ומכל מקום, כיון שקבלו בפה נגמרה הגירות". תשובה זו הובאה ונדונה על ידי הרב מרדכי בראלי ז"ל במאמרו "האם אי קיום המצוות על ידי גר מבטל את גיורו" ('המעין' תמוז תשס"ט [מט, ד] עמ' 40). אמנם מסתבר שאם לבית הדין ברור שאין כוונתו לקיים מצוות כלל קיים חיסרון במעשה הגירות, ע' ב'דעת כהן' בתשובה הבאה שם (סימן קנד). ושם גם כתב הרב את ענין לפני עיוור, בין אם הגירות חלה או לא חלה, וזה פשר האזהרה של הגרש"ז זצ"ל לרושמי הנישואין (אגב, זוהי ההנחיה הקבועה של הרבנות לרושמי הנישואין). אלא שאם לא בדקו כהוגן וסמכו על קבלת המצוות שלו הגירות חלה בדיעבד כמ"ש הגרש"ז, אלא שעברו על 'לפני עיוור'. וכן אם ידעו שבדעתו היה לעבור לתיאבון, שאין זה חיסרון בקבלת מצוות כמ"ש אחיעזר ח"ג סי' כו, גם אז עברו על לפני עיוור. מכל מקום ברור לגבי נשי שמשון ושלמה ש"הוכיח סופן על תחילתן" שכתב הרמב"ם פירושו שלא היה בכוננתן לקבל מצוות בשעה שהתגיירו, ואף על פי כן "אל יעלה על דעתך שמשון המושיע את ישראל או שלמה מלך ישראל שנקרא ידיד ה' נשאו נשים נוכריות בגויותן", וכך גם גר שהתגייר והתברר שלא היה בדעתו מלכתחילה לקבל מצוות בדיעבד הוא גר. אוסיף עוד שהרב מרדכי הלפרין עומד על קביעתו שהוא יודע שהגרש"ז לא חזר בו מתוכו מכתבו המקורי, בו כתב שגרים שמקבלים עליהם בפייהם עול מצוות גם אם בליבם שלא לקיים 'דברים שבלב אינם דברים', ובדיעבד הם גרים גמורים.

בברכה, יואל עמיטל

***

בעניין ניסים לרשעים

לידידי ומכובדי העורך שליט"א.

אני מבקש להעיר על דברי מיכאל קליין בגיליון הקודם [עמוד 99], תחת הכותרת: 'שיטת בעל הלב העברי בעניין ניסים לרשעים'.

המעיר הנכבד כותב: 'כידוע יש פלוגתא... רוב גדולי ישראל נקטו שהשי"ת עשה ניסים לבני ישראל במלחמות אלו. לעומתם האדמו"ר מסטמיר טען שלא ייתכן שהקב"ה יעשה ניסים (מסטרא דקדושה) עבור עבריינים, ולכן אי אפשר לומר שנעשו ניסים לאנשי

הצבא. וכן כותב בקונטרס על הגאולה ועל התמורה... הוא ממשיך ומסביר שאמנם ייתכן שיהיו ניסים לעבריינים, אך הם באים מצד הסטרא אחרא... כלומר ייתכן לדעתו שיעשו ניסים לחיילי הצבא מצד הסטרא אחרא!.

וממשיך המעיר וכותב: 'אך הנה מצאתי שהגאון רבי עקיבא יוסף שלזינגר מחבר ספר לב העברי, כותב בספרו תורת יחיאל על בראשית... אם הקב"ה עושה נס לצדיק עושה גם כן כדוגמתו לרשע כדי שלא יהיה פתחון פה למקטרג... מבואר אם כן, שאף אם נאמר שהיהודים בארץ רשעים ח"ו - אין מניעה שיעשה להם ה' ניסים, ודלא כהאדמו"ר מסטמר'. ע"כ הערתו.

א. נא ימחול לי המעיר הנכבד - אבל לא הבנתי את תחילתה של ההערה. מה מקום יש להערה זו? הלא הוא מתחיל וכותב כי **רוב גדולי ישראל** נקטו שהשי"ת עשה שם ניסים, דלא כדעת האדמו"ר מסטמר - מה זה מוסיף שגם בעל 'לב העברי' דעתו כמותם? ובכלל, גברא אגברא קא רמית? וכי צריך היה האדמו"ר מסטמר 'להתקפל' בפני בעל 'לב העברי'?

ב. גם יש לדעת, כי השקפה שנכתבה שלא לשם בירור עמדתה כאשר היא עומדת על הפרק, אלא נכתבה בתור פשט בפסוק, אין להעמידה כנגד השקפה שנכתבה לשם בירור אמיתת השקפה זו, כאשר הוא כעין 'הלכה למעשה'.

ג. נוסף על כך, האדמו"ר לא כתב 'שלא ייתכן שהקב"ה יעשה ניסים עבור **העבריינים**, ולכן אי אפשר לומר שנעשו ניסים **לאנשי הצבא**... ייתכן לדעתו שיעשו ניסים **לחיילי הצבא** מצד הסטרא אחרא'. האדמו"ר השתמש בביטוי 'רשעים', שרשעים הקב"ה לא יעשה להם ניסים, וכוונתו אל המנהיגים הרשעים שמעבירים אלפי ילדי ישראל מאמונתם ודתם וכיו"ב, וחס ליה לאדמו"ר זצ"ל שיאמר כן על אנשים הפשוטים בעם [בין שהם אזרחים בין שהם חיילים].

ד. ויותר מכאוב הוא סיומה של ההערה: 'מבואר אם כן שאף אם נאמר שיהודים בארץ רשעים ח"ו...' - וכי פעם אמר או חשב האדמו"ר זצ"ל לומר על היהודים בארץ ישראל שהם רשעים? האדמו"ר התייחס רק למנהיגים שכל מעיינם להעביר את עם ישראל מאמונתו ודתו. בעיני ההמון המדינה ומנהיגיה מייצגים את עם ישראל, וכאשר ייאמר שנעשו ניסים לעם ישראל בארץ ישראל, הרי זה בעיני ההמון כאילו נעשו ניסים לחיזוק המדינה ומנהיגיה, אשר לדעת האדמו"ר היא מנהיגות של רשעה. כך כותב האדמו"ר בקונטרס הנ"ל סוף פרק יג: 'איך יעלה על הדעת שיעשה השי"ת נס לרשעים להחזיקם וליתן להם ממשלה, שיוכלו להעביר על הדת ביד רמה ובאין מפריע? ויש הרבה להאריך בענין, והקיצור יפה.

ה. ומה שכותב האדמו"ר 'ונותנין לו כח זה מן השמים כדי להטעות את הבריות ולנסותם' - מבוסס על דברי הרמב"ם בסוף הלכות מלכים: 'ולא העמידו הקב"ה [=את משיח השקר] אלא לנסות בו רבים, שנאמר ומן המשכילים יכשלו לצרוף בהן ולברר וללבן עד עת קץ כי עוד חזון למועד'.

הרחמן הוא יעשה לנו ניסים ונפלאות, ולטובה אות, בביאת משיח צדקינו במהרה בימינו. אמן.

באהבה ובכבוד,

יעקב קאפיל שווארץ

תודה לרב שוורץ. אבהיר את הדברים:

א. אפילו אם רבי עקיבא יוסף שלזינגר זצ"ל בעל 'לב העברי' היה 'סתם' אחד מגדולי הדור שעבר היה חשוב לברר את דעתו, וכך היא דרכה של תורה. אך כאן מדובר על ת"ח מתקופי ארץ ישראל, לוחם מלחמות ה', שדעתו במקרים רבים הייתה חשובה גם בעיני הרבי מסטמור עצמו. כך שבעניין עקרוני כזה בוודאי שדבריו המנוגדים לדברי הרבי מוכיחים לפחות שדברי הרבי מסטמור אינם הדעה הלגיטימית היחידה בעניין.

ב. הרב המעיר שליט"א כתב שהאדמו"ר דיבר רק על המנהיגים. אך הוא ציטט רק מסוף פרק יג "איך יעלה על הדעת" וכו', ולא שם לב לשלימות לשונו שכתב שמדבר על מי שעשה עבירה "ומכל שכן וקל וחומר דאיך יעלה על הדעת" וכו'. וזה ברור מהרבה מקומות בדבריו של הרבי, ואסתפק בשנים: בהקדמה (עמ' ז) כתב שאי אפשר שהקב"ה יעשה נס לצה"ל מפני שיש בצה"ל גיוס בנות ועוד עבירות, ובאמצע סי' יג כתב שכל אנשי צבא "ההכרח שיהיו כולם כשרים ומיוחסים וצדיקים ויראי חטא, וזולת זה אי אפשר שיעשה נס על ידם". ואלו לדעתי דברים שקשה לשומען.

מיכאל קליין

***

בעניין יום הזיכרון ה-250 לרבי יהונתן אייבשיץ זצ"ל

במאמר העורך שפתח את הגיליון האחרון של "המעין" שהופיע בשלהי תשע"ה (גיל' 215), נאמר בין השאר: "לקראת 250 שנה לפטירת רבי יהונתן אייבשיץ זצ"ל **בימים אלו** נתגלה ספר הכרתי והפלתי" וכו'. לעומת זאת במאמרו של פרופ' רש"ז הבלין צוין נכונה ש"הגאון רבי יהונתן אייבשיץ חי בשנים ת"ג-תקכ"ד", ואכן יום הזיכרון ה-250 שלו חל כבר לפני שנה. מסתמא לא הייתי שם לב לטעות הקטנה הזו של העורך, אלא שזכותי להיות נוכח בכ"א באלול תשע"ד בטקס האזכרה לרבי יהונתן אייבשיץ שנערך ליד המצבה הגדולה המתנשאת מעל קברו בבית העלמין היהודי הישן של המבורג ביום בו מלאו 250 שנה לפטירתו, טקס שארגן רבה הראשי של המבורג הרב שלמה ביסטריצקי, המשמש גם כשליח חב"ד בעיר (מעניין לציין שבאותה שורה, במרחק של מצבות בודדות, מצוי קברו של בר הפלוגתא הגדול שלו רבי יעקב עמדין זצ"ל, וגם מעליו מתנשאת מצבה גבוהה). לאחר האזכרה נערכה עצרת לימוד ותפילה בבית הכנסת המרכזי של הקהילה, ובה הוכרו על הקמת 'כולל' להכשרת רבנים בבית חב"ד בעיר לזכר ר"י אייבשיץ בשם "בית המדרש לרבנים אור יהונתן" בראשות הרב ביסטריצקי הנ"ל. לומדים שם כמניין אברכים, רובם הגדול ילידי ברית המועצות לשעבר שחזרו בתשובה וחשקה נפשם בתורה. בכ"א באלול האחרון, במלאת 251 שנה לפטירת הגאון זצ"ל, צוינה שנה לפתיחת בית המדרש, והונחה אבן פינה לבניית מקווה טהרה חדש במקום. ככל הידוע לי זהו בית המדרש לרבנים האורתודוכסי השלישי שנוסד בגרמניה; הראשון הוקם בברלין בשנת תרל"ד על ידי סבי זקני הרב עזריאל הילדסהיימר זצ"ל, השני הוקם לאחרונה מחדש בברלין והוא נקרא על שמו של הרב הילדסהיימר, וזה השלישי שבהמבורג. מעניין לציין שגם בבית המדרש שבברלין חלק ניכר מהתלמידים דוברי רוסית.

יצחק הילדסהיימר

קיבוץ שעלבים